

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA BANKLARNING KASSA OPERATSIYALARI

O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali katta o'qituvchisi

A.A. Nizametdinov

alwaysbirich@gmail.ru

O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali talabasi

Zoirov Azizbek

uzzoirov2005@gmail.com

Anotatsiya: *Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida banklarining kassa operatsiyalari qanday amalga oshirilayotganligi haqida to'liq malumotlar aks etirilgan va ulardagi amalga oshirilayotgan islohatlar.*

Kalit so'zlar: *banklar, pul operatsiyalari, korxonalar va tashkilotlar*

Banklarda kassa ishlarining tashkil etilishi-pul aylanmasi naqd pul aylanmasi hamda naqdsiz pul aylanmasini o'z ichiga oladi. Naqd pulsiz pul aylanmasi butun pul aylanmasining 80-90%ini tashkil etadi. Naqd pulsiz pul aylanmasi asosan korxonalar va tashkilotlar, ular bilan soliq nazorati, sug'urta, pensiya va boshqa fondlar bilan bo'ladigan hisob kitoblarida o'z aksini topadi. Aholi va turli korxonalar va tashkilotlar, aholi guruhlari o'rtasidagi hisob-kitoblar naqd pul yordamida amalga oshiriladi. Masalan, aholiga ish haqi, nafaqa, mukofot, gonorar, xizmat safari harajatlari to'lashda va, aksincha, aholi tomonidan savdo tashkilotlari, maishiy xizmat, madaniy oqartuv tashkilotlari, dehqon bozori, oziq-ovqat va kiyim-kechak bozorida aholi guruhlari o'rtasidagi aloqalarda naqd pul ishtirok etadi.

Biz «Kassa operatsiyalari, ularni hisobga olish va rasmiylashtirish» mavzusida kassa ishlarining tijorat banklarida tashkil etilishi, kassaning kirim va chiqim operatsiyalari, ularni hisobga olishini ko'rib chiqamiz.

Har bir tijorat bankida korxonalar va tashkilotlarga kassa xizmatini ko'rsatish uchun bir qancha kassalar tashkil etiladi, ya'ni bank muassasasi o'z tarkibida tarkibiy bo'linma-kassa operatsiyalari bo'limiga ega. Kassa operatsiyalari bo'limida bajariladigan kirim va chiqim kassa operatsiyalari «O'zbekiston respublikasi bank muassasalarida emissiya-kassa ishi, pul tushumini inkassatsiya qilish va boyliklarni tashishga doir» Markaziy bankning 23-sonli yo'riqnomasi asosida tashkil etiladi.

Pul yoki boshqa boyliklarni qabul qilish va berish uchun kassa operatsiyalari bo'limi tarkibida quyidagi kassalar tashkil etiladi. Kirim kassasi, chiqim kassasi, kirim-chiqim kassasi, maydalab berish kassasi, kat'iy hisobda turadigan blankalarni berish kassasi, kechki kassalar tashkil etiladi. Ko'rsatib o'tilgan kassalar kassa operatsiyalari hajmi va kassa xodimlarining belgilangan shtatidan kelib chiqqan holda bank muassasasi farmoyishiga binoan tashkil etiladi. Yirik bank muassasalarida kassa operatsiyalari bo'limini boyliklar bilan ishlashdan ozod etilgan xodim, ya'ni kassa operatsiyalari bo'limining boshlig'i

boshqarishi lozim. U kassa apparati ishi ustidan nazorat o'rnatadi va uning ishiga rahbarlik qiladi hamda kassa ishini to'g'ri tashkil qilish, bank muassasasidagi barcha bo'yliklarning ishonchli va to'liq saqlanish uchun rahbar bilan teng darajada javob beradi.

Kassa operatsiyalari bo'limlarining boshliqlari egallab turgan lavozimlariga Markaziy bank va tijorat banklarning viloyat boshqarmalarida tayinlanadilar, tasdiqlanadilar va undan ozod etiladilar. Bo'lim boshlig'i yoki kassa mudiri lavozimiga bank tizimida kamida 3 yil ishlagan shaxslar tayinlanadi.

Bank muassasalarining rahbarlari kassalar va pul omborlarida bo'yliklar bilan ishlashning belgilangan qoidalarini ta'minlovchi zarur shart-sharoitlarni ta'minlashlari lozim. Banklardagi kassa tarmoqlari «Kassa tarmoqlarini loyihalashtirish va o'rnatishning texnikoviy talablari»ga muvofiq holda jihozlanadi, uni boshqa xizmatlardan ajratib qo'yish va qoidaga ko'ra, binoning birinchi qavatida joylashtirilishi lozim.

Begona shaxslarning pul omborlari joylashgan joyni kuzatishlari va o'rganishlari uchun hech qanday imkoniyat bo'lmasligi kerak. Kassa binosining eshiklari kun bo'yi ichkaridan berkitilgan bo'lishi lozim. Eshiklarga tashqarini ko'rish uchun kichkina maxsus oynacha o'rnatilgan bo'lish kerak. Kassa tarmog'ining barcha derazalari kechki payt pardalar bilan to'silgan bo'lish shart.

Operatsiya kassasi har bir kassirning ish joyi kabina o'rnatish orqali ajratib qo'yilishi lozim. Bunday holda bo'yliklar saqlanishi ustidan mas'ul bo'lgan shaxslarga kassirlar ishini kuzatib turishiga imkon tug'iladi.

Kassirlar stolida qulflanadigan tortmalar bo'lishi kerak, uning kod nomerini faqat kassirlar bilishi kerak. Kassirlar kun davomida bo'yliklarni saqlash uchun seyflar, metall shkaflar, bo'yliklarni tashish uchun aravachalar bilan ta'minlanishi lozim. Mijozlarga xizmat ko'rsatiladigan darchalarga ichkari tomonidan qulflanadigan eshikchalar o'rnatilishi lozim.

Kassirlarning o'z pullari, ustki kiyimlari hamda shaxsiy narsalari kassa tarmog'ida, biroq kassa xonasidan tashqarida o'rnatilgan shkaflarda yoki maxsus ajratilgan xonalarda saqlanishi lozim.

Operatsiya kassalarining kassirlari kirim va chiqim kassa hujjatlarini imzolash vakolatiga ega bo'lgan hisob-kassa xodimlarining imzolari namunalari bilan, kirim-chiqim kassa operatsiyalarini rasmiylashtirish bilan shug'ullanadigan hisob-operatsiya xodimlari esa kassirlar imzosining namunalari bilan ta'minlanishi kerak. Imzolar namunalari, tegishli xodimlarga o'z vaqtida berish va ular bekor qilingach qaytarib olish ustidan nazoratni bank muassasasining bosh buxgalteri amalga oshiradi. Ro'yxatlar har yili 1 yanvar holatiga ko'ra yangilanib turiladi.

Kirim kassa operatsiyalari, ularni hisobga olish va rasmiylashtirish- Naqd pulni operatsiya kuni mobaynida qabul qilish uchun bank muassasalarida kirim kassalari tashkil etiladi. Korxonalar va tashkilotlardan tushadigan naqd pul tushumini, turli naqd pul ko'rinishidagi badallar, fuqarolarning naqd pul omonatlari, ish haqiga olingan pul mablag'larining tarqatilmay qolgan qismi kabi to'lovlarni naqd pul ko'rinishida bank kassa

xodimi tomonidan qabul qilinishiga kassaning kirim operatsiyalari deb aytiladi. Endi kirim kassa operatsiyalarini bajarish tartibi haqida batafsil tanishib chiqamiz. Kirim kassa operatsiyalarini bajarishdagi asosiy hujjat bu badalnoma, ya'ni pul topshirganlik haqidagi e'londir. Pul topshirishdan avval mijoz tomonidan ushbu badalnoma rasmiylashtiriladi.

Badalnomaning o'zi 3 qismdan iborat:

- 1.Badalnomaning o'zi.
- 2.Order.
- 3.Kvitantsiya.

Hujjatning uchala qismida ham bir xil ko'rsatkichlar to'ldirilishi shart. Ya'ni hujjat rasmiylashtirilgan sana, mijoz korxonasi nomi, uning hisob-kitob, ya'ni talab qilib olinadigan depozitlar hisobvarag'i nomeri, operatsiya mazmuni, ya'ni nima maqsadda pul topshirilayotganligi, pul topshirayotgan shaxsning familiyasi, ismi pul summasi to'liq ko'rsatilishi va imzo qo'yish kerak. Badalnomaning nomerini esa uni qabul qilayotgan mas'ul bank xodimi bankka kelib tushayotgan badalnomalarni qayd etish tartibida belgilaydi. Badalnomaning qabul qilish bankda asosan nazoratchiga yuklatiladi. Ba'zi banklarda, ularning ichki tartibidan kelib chiqqan holda bu vazifa shu korxonaga xizmat ko'rsatuvchi mas'ul ijrochi tomonidan yoki bosh buxgalter yordamchisi tomonidan bajariladi. Hujjatni qabul qilib olgan bank xodimi, uni uchala qismining bir xil, to'liq va to'g'ri to'ldirilganligini tekshirib chiqadi, agar operatsiya o'tkazish mumkin deb topsa, hujjatning barcha qismlariga o'z imzosini qo'yib, ushbu hujjatni kassaning kirim jurnaliga qayd etadi. Kirim kassa jurnali bankda yuritiladigan sintetik hisob yuritish hujjati bo'lib hisoblanadi, har bir mijozdan qabul qilingan badalnoma ketma-ket tartibda qayd etib boriladi.

Kirim kassa operatsiyalari bo'yicha hujjatlar aylanishi sxemasi:

- 1.Mijoz nazoratchiga pul topshirganlik haqida badalnomaning topshiradi.
- 2.Nazoratchi badalnomaning tekshirgandan so'ng uni kirim kassa jurnalida qayd qiladi va kassirga topshiradi.
- 3.Mijoz kassirga naqd pul topshiradi.
- 4.Kassir ham har ikki hujjatni tekshirib, ularda ko'rsatilgan summani mijozdan olgan pul miqdori bilan solishtiradi va kvitantsiyani mijozga qaytaradi.
- 5.Barcha hujjatlar bankning hisob markaziga topshiriladi, bankning kirim kassa operatsiyalari bo'yicha hisoblash markazida buxgalteriya yozuvlari bajariladi.

Kassaning chiqim operatsiyalari, ularning hisobi va rasmiylashtirilishi- Tijorat banklarining chiqim kassa operatsiyalari deb, bank kassalaridan naqd pulning berilishi bilan bog'liq operatsiyalar tushuniladi. Korxonasi va tashkilotlarning o'z ishchi xodimlari uchun ish xaqi, pensiya, stipendiya, boshqa nafaqalar, mukofotlar, xizmat safari xarajatlari uchun naqd pul olishi mumkin.

Yilning har choragi uchun korxonasi va tashkilotlar kassa rejasini tuzib bankka topshiradilar. Kassa rejasida naqd pulning tushumi bo'yicha alohida moddalar, naqd

pulning xarajati bo'yicha alohida moddalar ko'rsatilgan. Shu bilan birga ish haqi olish bo'yicha ish haqi olish kunlari belgilanadi. Korxonalar va tashkilotlar bir oyda bir yoki ikki marta ish haqi oladilar.

Korxonalar va tashkilotlardan olingan kassa rejalari asosida har bir bank kassa prognozini tuzadi. Har kungi kassa operatsiyalarini olib borish uchun qancha naqd pul zarurligi, qancha naqd pul bank tushumlari hisobidan amalga oshirilishi kassa prognozlari asosida hisoblab boriladi.

Korxonalar va tashkilotlar bankdan yuqorida sanab o'tilgan maqsadlarga naqd pul olish uchun pul cheki rasmiylashtirishlari lozim. Lekin bundan avval korxonaga yangi hisobvaraqlar ochilayotgan paytda bankka pul chek daftarchasi olish uchun ariza topshirishlari lozim. Arizada bank nomi va kodi, korxonalar nomi, uning talab qilib olinadigan depozit bo'yicha hisobvaraqlar nomeri, chek daftarchasining nomi, soni, ariza rasmiylashtirilgan sana ko'rsatiladi. Arizaga korxonalar rahbari va buxgalterining imzosi hamda muxr qo'yiladi. Bank korxonalar arizasiga asosan pul chek daftarchasi yozib, har bir varaqda bank nomi, uning kodi, korxonalar nomi, uning bankdagi hisobvaraqlar nomerini ko'rsatadi va mijozga beradi. Chek daftarchasining cheklari bankdan naqd pul olish uchun asos bo'ladi. Ish haqi olishdan bir kun avval chek rasmiylashtirilib mijoz tomonidan pasporti bilan birgalikda ularga xizmat ko'rsatuvchi mas'ul ijrochiga beriladi. Mas'ul ijrochi, eng avvalo, shu tashkilotning hisobraqamida etarli pul miqdori borligini tekshirib, shundan so'nggina chekning to'liq va to'g'ri to'ldirilganligini, ikkita imzo va muhrning imzolar hamda muhr namunasi tushirilgan kartochkalar bilan solishtirib ko'radi. Hammasi to'g'ri bo'lsa, chekning burchagidagi nazorat markasini qirqib olib pasport bilan birga mijozga qaytarib beradi. Nazoratchi yana bir bor tekshiruv o'tkazib, so'ng rekvizitlarni kassaning chiqim jurnaliga qayd qiladi. Chiqim jurnalida sana, hisobvaraqlar nomeri, chek summasi, hisobot simvoli, korrespondentsiya hisobvaraqlar nomeri ko'rsatiladi.

Xulosa. Men ushbu maqolamdan kelib chiqib shuni aytmoqchiman, bankning kassa tizimidagi bo'limlarni yanada soddalashtirish kerak deb hisoblayman. Kassadagi kassirlarga birlashtirilgan temir shkaf, kodli seyflar va shu kabi boshqa buyumlarga faqatgina kassirlar emas alohida yana bir boshqa kishilarni mas'ul qilish lozim. Buning natijasida foydalaniladigan buyumlarning nazorati kuchayadi.

FOYDAILGAN ADABIYOTLAR:

1. «O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. 1995 y. 26 dekabr.
2. «Banklar va bank faoliyati to'g'risidagi»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. 1996 y. 25 aprel.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Hisob-kitoblar mexanizmini takomillashtirish va respublika hamda mahalliy byudjetlarga to'lovlarning o'z vaqtida kelib tushishini rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni. 1998 y. 4 fevral.
4. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bank buxgalteriya hisobining hisob varaqlar rejasi.
5. O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining buxgalteriya hisobining hisob varaqlar rejasi.
6. O'zbekiston Respublikasida «Naqd pulsiz hisob-kitoblarni tashkil qilish haqida»gi 60-sonli Nizom. 2020 y. 12 yanvar.
7. O'zbekiston Respublikasi banklarida ochiladigan bank hisob varaqlari haqidagi 1-sonli yo'riqnoma. 2020 y. 6 oktyabr.
8. O'zbekiston Respublikasi banklarida buxgalteriya hisobi va hisoboti to'g'risidagi 61-sonli yo'riqnoma. 2018y. 5 sentyabr.
9. Abdullaeva Sh.Z. «Pul, kredit va banklar» Toshkent 2000 y.
10. Abdullaeva Sh.Z, Navro'zova K.N. «Banklarda buxgalteriya hisobi asoslari» O'quv qo'llanma T. 2020 y.
11. Муругова И.А. Наврўзова К.Н. «Основа бухгалтерского учета банках» Т. 2020 г.
12. Усмонова В. ХУДУДЛАРДА ИНВЕСТИЦИЯЛАР САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ //Economics and education. – 2022. – Т. 23. – №. 6. – С. 70-74.
13. Усмонова В. Б. ХУДУДЛАР ТАРАҚҚИЁТИДА РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ РИВОЖЛАНИШИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ //Current Issues of Bio Economics and Digitalization in the Sustainable Development of Regions (Germany). – 2022. – С. 139-143.
14. Usmanova V. INCREASING INVESTMENT ATTRACTIVENESS IN THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY //International Journal of Advance Scientific Research. – 2023. – Т. 3. – №. 05. – С. 131-138.
15. Akramovich N. A. The priority of using innovative technologies in the agricultural education system //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 10. – С. 185-191.
16. Akramovich N. A. HISTORY, SUBJECT AND OBJECT OF FORMATION OF" MACROECONOMICS" //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 10. – №. 1. – С. 209-210.
17. Nizametdinov A. A. OLIY TA'LIM TIZIMIDA AGRAR SOHANING USTUVORLIGI UNDA INNOVATSIYALARNING QULLANISHI //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 96-98.
18. Baxrom X., Alijon N., Aziz Z. THE ROLE OF THE PRIVATE SECTOR IN THE DEVELOPMENT OF TOURISM //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 12. – С. 130-136.

19. Xolmuradovich X. B. et al. BUSINESS ETHICS AND CULTURE, RULES FOR ITS WORK //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 12. – С. 184-191.
20. Akramovich N. A., Azamatovna U. S. TA'LIM TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH: DOLZARB TENDENTSIYALAR VA STRATEGIK YONALISHLAR //INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. – 2023. – Т. 1. – №. 9. – С. 36-40.
21. Худояров Р., Низаметдинов А. МАЛЫЙ И СРЕДНИЙ БИЗНЕС В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКИ //Центральноазиатский журнал образования и инноваций. – 2023. – Т. 2. – №. 6 Part 2. – С. 188-193.
22. Raipovna V. S., Akramovich N. A., Durdona A. CONTENT AND FUNCTIONING OF THE MARKET ECONOMY //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 12. – С. 105-110.
23. Raipovna V. S., Akramovich N. A., Sherzod Y. THE ORIGINS OF CRISES AND THEIR IMPACT ON THE ECONOMIC SYSTEM //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 12. – С. 89-94.
24. Akramovich N. A. et al. IMPACT OF HIDDEN ECONOMY ON SOCIETY IN UZBEKISTAN, WAYS TO REDUCE IT //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 12. – С. 142-147.
25. Raipovna V. S., Akramovich N. A., Shonazarovich B. S. MONOPOLY ORGANIZATIONS, THEIR BENEFIT AND HARM TO SOCIETY //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 12. – С. 111-114.
26. Sojida D., Bahrom H., Ali N. THE ROLE OF THE ECONOMY IN SOCIETY //PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS. – 2022. – Т. 2. – №. 18. – С. 309-315.
27. Raipovna V. S., Akramovich N. A., Dildora F. DEVELOPMENT OF INNOVATIVE POLICY IN THE SPHERE OF EMPLOYMENT //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 12. – С. 201-209.
28. Alijon N., Sirojiddin S., Azizbek A. FRANCHISE SYSTEM IN BUSINESS AND ENTREPRENEURSHIP //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 12. – С. 250-257.
29. Susanna V., Ali N., Asliddin T. INNOVATIVE AND DEVELOPMENTAL ECONOMY OF UZBEKISTAN //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 12. – С. 304-310.
30. Xolmuradovich X. B. et al. IMPORTANCE OF BANKING SYSTEM IN UZBEKISTAN //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 12. – С. 218-224.
31. Raipovna V. S., Akramovich N. A., Matlab I. SEMANTIC MODULES IN THE LEXICAL SYSTEM OF THE LANGUAGE //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 12. – С. 230-237.

32. Xolmuradovich X. B. et al. THE DEVELOPMENT OF THE SPORTS SYSTEM IN UZBEKISTAN, THE GUARANTEE OF THE HEALTHY AND WELL-ROUNDED YOUTH //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – Т. 1. – №. 12. – С. 266-269.